

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію **Білоконь Альони Олександрівни «Німецько-японські відносини напередодні Другої світової війни (1933-1939 рр.)»**, представлену на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.02 – *всесвітня історія*

Для розуміння наслідків Другої світової війни, що спричинили кардинальні геополітичні зміни та заклали основи для формування нової архітектури світоустрою, вивчення передумов Другої світової війни та місця і ролі у ній відносин між Німеччиною та Японією у 1933-1939 рр. є вкрай важливим для формування історичної пам'яті. Водночас розвиток міждержавних відносин Німеччини та Японії ще й досі залишається поза фокусом вітчизняних історичних досліджень.

З огляду на вищезазначене, дисертація А.О. Білоконь викликає значний інтерес, оскільки присвячена комплексному вивченню розвитку дипломатичних і військово-політичних відносин між Німеччиною та Японією у зазначений період. Попри те, що причини початку Другої світової війни, а також історія Німеччини та Японії є достатньо досліджені, але й досі причини зближення й активного співробітництва зазначених держав у 1930-х роках не були предметом спеціальних історичних досліджень. Об'єктивна оцінка цілісності системи міжнародних відносин вимагає включення німецько-японських відносин у загальну систему міжнародних відносин 30-х років ХХ ст.

Актуальність і новизна питань, порушених автором, визначаються не лише характером завдань, поставлених у праці, а й загальною потребою уточнення наукової концепції *всесвітньої історії*, необхідністю позбутися радянських «штампів» і приведення наукових досліджень до європейських стандартів.

Дисертацію А.О. Білоконь виконано відповідно до теми

«Глобальні та регіональні проблеми міжнародних відносин: історія та сучасність» кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського національного університету імені Петра Могили, а особистий внесок автора полягає у висвітленні та переосмисленні розвитку відносин між Німеччиною та Японією напередодні Другої світової війни (1933-1939 рр.). На думку опонента, особистий внесок Альони Олександрівни у вивчення теми дисертації проблеми у розрізі вивчення саме німецько-японських відносин є досить високим, що не лише дає можливість простежити динаміку німецько-японських відносин 1930-х років у тогочасній системі міжнародних відносин, а й розкрити зовнішньополітичний курс нацистської Німеччини в АТР та європейський вектор зовнішньої політики в Японії.

Обрана структура дисертації цілком прийнятна. Запропоновані три розділи дозволили автору повною мірою розкрити поставлену проблему. У дисертації доведено її актуальність, визначено об'єкт і предмет, окреслено хронологічні й територіальні межі дослідження, сформульовано мету та завдання.

Враховуючи недостатність вивчення зазначеної теми, метою дослідження автора стало всебічне вивчення та висвітлення розвитку відносин між Німеччиною й Японією напередодні Другої світової війни (1933-1939 рр.).

Відповідно до мети, у дисертації дослідницею порушено і розкрито низку проблем, які досі стояли осторонь уваги науковців: роль і місце німецько-японських відносин у системі міжнародних відносин напередодні Другої світової війни, діяльність дипломатичних представництв Японії у Німеччині та німецької дипломатичної місії у Токіо. Це, зокрема, стосується приходу нових урядів у Німеччині та Японії і виходу обох держав з Ліги Націй у 1933 р.

Аналіз дисертації, її основного змісту дозволяє зробити висновок, що в основному з поставленими завданнями А.О. Білоконь справилася успішно. Про це свідчить як загальна архітектура праці, так і висновки, до яких прийшла авторка дослідження.

Перший розділ присвячено вивченню історіографічних здобутків, джерельної бази та методології дослідження. Дисертанткою ґрунтовно і критично проаналізовано наукову літературу з досліджуваної теми. В її історіографічному розвитку А.О. Білоконь виокремлено чотири групи: західна (німецька, австрійська), японська, радянська/російська та українська історіографія (с. 24-45 дис., с. 4-6 автореф.). Загальне враження від аналізу дуже позитивне, дослідниця максимально використала величезний масив доступної літератури (нечасто зустрінеш наукове дослідження зазначеної кваліфікації, де загальний список джерел і літератури перевищує тисячу позицій, з яких значна частина – опрацьовані першоджерела із зарубіжних архівів), що дозволило їй аргументувати авторську думку про недостатність наукового вивчення зазначеної теми у вітчизняній історіографії. Обґрунтованою є теза дослідниці стосовно того, що і концептуальні підходи до її вирішення на певних етапах були кардинально іншими. Це додатково актуалізувало обрану тему та дало можливість визначити ті лакуни, які необхідно заповнити самій дисертантці, а також подальшим дослідникам у цьому напрямі, що вдало вписалося у висновки роботи.

Дослідниця влучно зацентувала увагу на тому, що, незважаючи на наявність значної низки праць, присвячених вивченню передумов Другої світової війни, дотепер немає спеціального дослідження, де б комплексно розглядалися особливості розвитку німецько-японських відносин напередодні

Другої світової війни (1933-1939 рр.).

Джерельна база дисертації (с. 45-69), що складається як із друкованих, так і архівних документів і матеріалів, різноманітна. Авторкою виокремлено такі основні групи: а) документальні джерела: законодавчі та міжнародно-правові акти, діловодна документація державних органів, дипломатичне листування, протоколи зустрічей, що зберігаються в архівах Австрії, Німеччини та Японії; б) джерела особового походження: спогади (мемуари) та щоденники; в) німецька, японська, радянська та українська (діаспорна, західноукраїнська) преса.

Дисертантка опрацювала документи Політичного архіву Зовнішньополітичного відомства Німеччини, Федерального архіву Німеччини, Баварського архіву, Австрійського державного архіву та Національного архіву Японії. Значну кількість документів введено до наукового обігу вперше та класифіковано за видовою ознакою: 1) законодавчі та міжнародно-правові акти й угоди; 2) дипломатичне листування; 3) дипломатичні доповіді та звіти; 4) ділова документація державних органів, дипломатичних представництв і співтовариств тощо. Таким чином, основні положення та висновки дослідження здобувача базуються на об'єктивних історичних даних, які не викликають сумніву в їх достовірності.

Праця ґрунтується на загальновизнаних методологічних принципах: історизму, об'єктивності, системності тощо. У ній визначено методи дослідження: порівняльно-історичний, статистичний і кількісного аналізу, хронологічний і комплексний підхід тощо, доцільність застосування яких не викликають сумніву. Методологія дослідження ґрунтується на засадах політичного реалізму як основного теоретичного підходу до розуміння й аналізу діяльності держав в якості головних гравців на міжнародній арені.

Основне завдання офіційного опонента – визначити, що нового вніс дослідник в історичну науку, як він розв'язав конкретну поставлену проблему.

По-перше, дослідницею на основі аналізу комплексу нововиявлених джерел досліджено історію розвитку німецько-японських відносин 1933-1939 рр. Нею правильно зауважено, що хоча перші контакти і були встановлені декілька століть до того, проте міждержавні відносини активізувалися тільки у 1933 р. з приходом до влади А. Гітлера у Німеччині та військових в Японії. Вона систематизовано виклала процес становлення дипломатичних відносин, особливості діяльності диппредставництв, ґрунтовно проаналізувала діяльність Герберта фон Дірксена, посла Німеччини у Токіо.

По-друге. Обґрунтування висунутої концепції потребувало залучення нового конкретного фактичного матеріалу, який був добутий дисертанткою в архівах зарубіжжя, друкованих виданнях минулого століття, як правило, вперше введений до наукового обігу. Особливе місце належить архівним документам, якими автор дуже вміло оперує, підводячи фактичний матеріал на підтвердження власних позицій з того чи іншого питання.

По-третє. Розкрито особливості європейського вектору зовнішньої політики Японії у 1930-х роках. Дисертантка справедливо стверджує, що напередодні Другої світової війни армійське та флотське командування Японії не тільки вирішально впливало на зовнішньополітичний курс уряду, але були й випадки відкритого втручання до сфери компетенції Міністерства закордонних справ.

На увагу заслуговують дослідження доповідей, звітів, дипломатичного листування та поточної документації диппредставництв, які демонструють етапи становлення

міждержавних німецько-японських відносин. Вони переконливо показують, що дипломатичні представництва виконували свої безпосередні представницькі функції та регулярно сповіщали японський уряд про внутрішньополітичну ситуацію як у Німеччині безпосередньо, так і в Європі. Висловлені дисертанткою думки переконливі та підтверджені на першоджерелах.

По-четверте. Досить детально охарактеризовано дисертанткою позицію СРСР щодо німецько-японського зближення другої половини 30-х років ХХ ст. А.О. Білоконь звернено увагу на те, що зважаючи на спрямованість Антикомінтернівського пакту, СРСР мав свою особливу позицію. Після вивчення дипломатичного листування радянської дипломатичної місії у Токіо з НКЗС СРСР, авторка дійшла обґрунтованого висновку, що на радянську позицію щодо німецько-японського зближення 1930-х років впливала низка зовнішньополітичних факторів, з-поміж яких чільне місце посідало військове погрозження Японії на кордоні з СРСР. Дисертантка цілком слушно стверджує, що радянське керівництво розцінювало це як антирадянську позицію Японії.

По-п'яте. Досить цікавим, на думку опонента, є підрозділ 3.2, присвячений особливостям формування Антикомінтернівського пакту. На основі багатого фактичного матеріалу та дослідження низки дипломатичних звітів, промов, коментарів німецьких та японських дипломатів і високопосадовців, які були знайдені у закордонних архівах, дисертанткою було розкрито особливості проведення урочистостей з нагоди укладання угоди.

Оперуючи нововиявленими джерелами, дисертантка з належною достовірністю реконструювала перебіг урочистих заходів у Токіо й Осаці у межах святкування укладання угоди, а також детально проаналізувала щоденні нотатки Йозефа Геббельса щодо підготовки й укладання Антикомінтернівського пакту 1936 р. Окрім

цього, у праці на підставі фахового аналізу дипломатичних звітів зазначено, що святкові заходи були проведені і на першу річницю укладання угоди, що свідчить про важливість договору для обох сторін.

По-шосте. Вагомим аргументом на користь авторської оцінки німецько-японських відносин напередодні Другої світової війни є ґрунтовно проаналізований фактичний матеріал, наведений дослідницею з метою висвітлення позиції Японії щодо німецько-австрійських відносин. Дисертантка не лише розкрила, але й об'єктивно проаналізувала аншлюс Австрії 1938 р. (с. 154-176). У праці зазначено, що Міністерство закордонних справ Японії через низку своїх дипломатичних представництв в Європі збирало інформацію про відносини Німеччини з Австрією, а також у середині держави активно працювала внутрішня поліція, що вивчала реакцію японців на ситуацію навколо аншлюсу Австрії й активізації міждержавних відносин.

Таким чином, значна частина одержаних результатів є досить новими, що свідчить про особистий внесок здобувача в історичну науку. Одержані дисертанткою результати є важливими, значущими та можуть знайти застосування у подальших наукових пошуках з метою вивчення історії міжнародних відносин і місця та ролі у ній німецько-японських відносин. Практичне значення дисертації полягає у тому, що конкретний фактичний матеріал, її основні положення та результати, методологічні підходи можуть у нагоді у подальшій розробці тематики дослідження, написанні узагальнювальних праць і навчальних посібників, підручників із всесвітньої історії ХХ ст., співпраці країн Європи та Азії у першій половині ХХ ст., історії міжнародних відносин, а також під час освітнього процесу у закладах вищої освіти (читання лекцій, проведення семінарів, підготовка спецкурсів); під час написання

студентами бакалаврських і магістерських робіт тощо.

Позитивним є те, що дисертацію написано фаховою українською літературною мовою, хоча інколи у ній трапляються друкарські та стилістичні помилки.

Зауваження опонента зводяться в основному до побажань чи визначення дискусійних моментів та окремих недоліків.

1. На нашу думку, джерелознавчий підрозділ (§1.3) є занадто розлогим і деталізованим. Бажано було б його скомпонувати лаконічніше та зробити більш узагальненим.

2. Щодо змістовної частини, то підрозділи 3.1 «Позиція СРСР щодо німецько-японського зближення другої половини 30-х рр. ХХ ст.» та 3.2 «Особливості формування Антикомінтернівського пакту у контексті досліджуваної теми)» переобтяжений фактологічним матеріалом (с. 136-154). Так само дещо стисліше можна було б подати й підрозділ 3.4 «Далекосхідна політика Німеччини. Трикутник Японія-Китай-Німеччина» (с. 176-192).

3. Окрім вищезазначеного, підрозділи 3.2 і 3.3 занадто переобтяжені розлогими цитатами. Вважаємо, що більшість із них можна було б подати більш аналітично, шляхом переказу своїми словами чи зробити більше узагальнювальних екскурсів, які б передавали основну думку та канву оповіді дисертанта.

4. Зустрічаються у роботі й прикрі стилістичні та мовні помилки, технічні огріхи.

Однак, зазначені зауваження щодо недоліків та упущень носять частковий характер, вони суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації. Дослідження **Білоконь Альони Олександрівни «Німецько-японські відносини напередодні Другої світової війни (1933-1939 рр.)»** є завершеною працею, в якій одержано науково обґрунтовані результати про становлення та розвиток німецько-японських відносин напередодні Другої

світової війни, позицію СРСР щодо німецько-японського зближення другої половини 1930-х рр. XX ст., особливості формування Антикомінтернівського пакту, позицію Японії щодо німецько-австрійських відносин і розвиток відносин між Німеччиною, Китаєм та Японією в АТР.

Основний зміст дисертації викладено у 14 наукових публікаціях, 5 з яких опубліковані у фахових виданнях України та 3 публікаціях за кордоном.

Зміст автореферату відповідає змісту дисертації.

Кваліфікаційну працю виконано на високому науково-теоретичному рівні, основні її положення є новими та науково обґрунтованими, які у сукупності вирішують важливу наукову проблему, що має суттєве значення для історичної науки та може знайти застосування у науковій і освітній діяльності закладів вищої освіти, наукових установ тощо.

Все вище зазначене дозволяє зробити висновок, що рецензована дисертація повністю відповідає вимогам п. 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами), а її автор – **Білоконь Альона Олександрівна** заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.02 – **всесвітня історія**.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
проректор з наукової, інноваційної та
міжнародної діяльності
Черкаського національного
університету імені Б. Хмельницького

С.В. Корновенко

21.11.2019 р.